

Teknik ve Yeni İnsan

Sezai KOYUNBAKAN

Özet

Bilgi, insanın dünyaya yönelişinde kullandığı bir tekniktir. Bilgiyle evreni, varlığı dönüştüren insan kendisini de dönüştürür. Bu sürecin son ürünü modern insandır. Modern çağın tüm ideolojilerinin yöneldiği insan yerinden edilmiş insandır. Yani modernliğin temelinde de yerinden edilmiş insan yatar. Yerinden edilmiş insanın bir tarihinden bahsedemeyeceğimizden modern insanla birlikte her şey olabilen daha doğrusu hiç bir şey olmayan insanla karşı karşıya kalıyoruz.

Anahtar kelimeler: Tarihsizlik, kontrol, bilgi.

Abstract

Technique and The New Man

Knowledge is a Technique of which man uses in dealing with the world. The man who changes the world and being changes also himself by means of the knowledge. The last product of this term is the modern man. The man on whom all the ideologies of the modern era acted on the one who has been taken away from his home land. In other words what lies down at the centre of modernity is the man described above. Because of the fact that such a human being has no his own history the man we encounter is the one who is able to be everything but is in fact nothing on the other hand.

Key words: Non-historcial, control, knowledge.

Görüntünün hayatımızdaki yeri nedir? Bilgi üretme sürecinde görüntü ve nedensellik ilişkisi. Modern insanın oluşmasında görüntünün rolü. Bilgimizin nesnesinin zamanla değişmesi ve tarihin nesneye bakışımızdaki değişime indirgenmesi. Bunların hepsi de gizli bir başlık adı altında *Teknik ve Yeni İnsan* olarak toplanabilir.

İnsanı bilgi üretme tekniğine sahip bir canlı olarak belirleyebiliriz ancak benim buradaki insanla ilgili hiçbir tespitimi, onu doğadan koparan, ayırım yapma işi olarak görmeyi istemem. Tekniği bir amacı gerçekleştirmek için makine yapımı veyahut belli araçlarla bir amacı gerçekleştirme sürecinin tümü diye niteleyebiliriz. Tekniğin biraz önce yaptığım tanımında ön plana çıkan bir amaçla aracın söz konusu olmasıdır. İnsan da bu tekniği bir amaç için kullanıyor. Fromm bu amacı, "insanın yaşadığı yeri ana

rahmi kadar güvenli bir yere dönüştürme” olarak belirliyor. Bu tanım ilk bakışta insanla ilgili birçok iddiayı içinde taşıyor: İnsan için en çok, doğa üzerinde bir kontrol gerçekleştirmek istediği söylenir. Bu vurgu Fromm’un tespitinde var. Bunun yanında eylemsizlik eğilimi bildiriliyor. Bu eylemsizlik, ana rahmindeki durağanlık ne zaman oluşacak? Her şeyin bilgisine ulaşınca mı? Ya da karşısına çıkabilecek her durumu istediği yöne evrilebileceği gücü elde ettiğinde mi? İşin aslı eylemsizlik prensibini şöyle anlayalım “her şey nasılsa öyle kalmak ister”. Bu, fiziksel nesnelere için olduğu gibi, öyle görülüyor ki insan için de böyle; çünkü çoğu toplumun durağanlık dönemleri vardır ve bazen sanki tüm koşullar oluşmuş olsa bile neden değişmiyor diye bekleriz ama değişmezler. Bu durumu bir çeşit denge hali olarak yorumlayabiliriz. Zaten bir sistem gibi görünen her yapıda dengeyi sağlayacak unsurlar kurulmuştur, insan vücudundaki şeker, ısı, asit-baz dengesini kurmaya çalışan sistemler gibi. Denge bozulunca sistem tekrar harekete geçiyor. İşin aslı, zaman üstü bir amacı kabul etmek istersek, özgür iradenin tarih üzerindeki rolünü savunan arkadaşlarımızın hali ne olacak? İnsanı diğer doğal olanlardan ayıran temel bir özellik yok, düşüncelerimiz bizim hüsnü zannımızdan ibaret. Yine de bize görülen insanların bir kontrol oluşturmaya çalıştığı, en azından bu hissin onların ruh hali için iyi etkilerde bulunduğu. Tarihte doğaya dair hiçbir şey bilmediğinde bile bizim bugün kontrol etmekte çok zorlandığımız doğa fenomenlerini kontrol etmeye çalıştığını görüyoruz: bunun için her olayı kontrol eden bir tanrı yaratmak ve bunlara yakarmak, kurban kesmek yeterli. Yani kontrol etme isteği veya kontrolle ilgili başka bir şey insan yaşamında merkezde bir yerde duruyor.

Bilgiyi incelediğimizde de kontrolün ön planda olduğunu söyleyebiliriz. Bilgi oluştururken araçlarımız zihnimize ulaşan görüntüyle zihnimizin onları nedensellik bilinciyle işlediğidir. Bilgi üreten insan temelde şeylere sınırlar belirliyor, nesnelere doğadaki bütünlük içinden alıp koparıyor. Örneğin toprak üzerinde gezinen insanın suya ilişkin fikri yoktur. Susayınca içgüdüsel olarak su kaynaklarına yöneliyor. Belki o zamanlarda ağız tadına hitap eden su kaynaklarına dair bir şeyler düşünüyordu artık. Ama bir gün yemek ihtiyacını karşılamasına büyük bir su akıntısı engel teşkil ettiğinde artık belli bir su kütlelerini doğadaki diğer sularından ayırma ihtiyacı duymuştu. Bilgiyi, farkına varılanın sözcüklerle ifade edilmesi olarak okumak zorundayız. Onun başkasına öğretilebilme olanağı olmalı. Bu durumda farkında olunan şey bilgi sayılır. Yollarını kesen bu su kütlelerine o gün bir isim vereceklerdir; burada yollarına çıkan nehrin bir değer yüklenerek bilgi nesnesine dönüştürüleceğine dikkat edin. Bilginin devamlı olarak değer içeren bir yönünün olduğunu başka bir yerde tartışmak gerekir. Suyla ilgili insanların zihinleri daha bir çok anıyla doludur ama bunlar ancak o gün birden bire ortaya dökülür ve ciddi bir bilgi oluşur. Aristoteles’te, Augustinus’ta, ve diğerlerinde de varlık sorunuyla bilgi sorunu hatta değer sorunu da iç içe. Değere çok girmek istemiyorum ama sadece onun da her şeyle birlikte ilk gün işin içine girdiğine dikkat edin. Ortada adeta evreni kurma uğraşı var. Formlar hakkındaki, tanrı hakkındaki düşünceleri bizim bilgiyi sorgulamamıza ışık tutuyor. Formun bir elbise gibi maddeye giydirildiğini görüyoruz. Nesnelere bir şekle girmeden, bir şekle sahip olmadan onlar hakkında bir şey bilemiyoruz. Madde denen şey, her yeri doldurmuş olan ve kendisine bir şey yüklenemeyen hiç niteliğinde bir şeydir. Formlar, şekiller onlara giydirilmelidir ki onları bilelim. Şeyleri yaratan Tanrı da aslında onların bilgisine sahip oluyor ve onların bilgisine sahip olurken eş zamanlı olarak şeyler de oluşuyor. Tanrı için bilgi

yoksa şeylerin varlığından da bahsedemiyoruz. Zaten şeyler Tanrı'nın zihninde bir görü olarak bulunuyorlar. Burada vurgu doğanın bir anlık çekilen fotoğrafında şeyin görüntüsünün tüm fotoğraftan çekilip çıkarılmasına bağlıdır. Bilgi ancak bununla mümkündür, nesnenin şeklinin fark edilmesiyle.

Şimdi de nedensellik bilincinin oluşmasını anlamak gerekir. Çünkü nedensellik bilincinin zorunlu olarak akli dengesi yerinde olan her insanda varolduğunu söylemek yerine böyle bir olanağın varolduğunu söylemek daha yerinde olacak. İnsanda varolduğu düşünülen kategoriler, doğanın örgütlenmesinde varolup insanın zihin yapısında bir iz bırakıyorlar. Ama insanın duyu organlarının insanla doğa arasında bir araç olduklarını söylersek varolanlar ne zorunlu olarak doğada ne de insanda vardır. Nedenselliği insanda veya doğada bulamayabiliriz. O, böyle bir insanın, yani böyle duyuları olan insanla olduğu gibi olan doğanın ilişkisinden çıkan bir sonuçtur. Nedensellik bilincine dönersek bunun kaynağı zaman bilincinin oluşmasından önce gelmiş olmalı. Çünkü zaman bilincinde zaten nedensellik bilinci zorunlu olarak bulunması gerekiyor. Bu sınırları illaki ayırmak gerekirse, mekan bilincini insanda oluşacak olan nedensellik bilincinin ön koşu olarak görüyorum. İnsanın duyularına ilk görünen mekandır. Ama bu mekan hiçbir niteliğe bürünmeden uçsuz bucaksız bir uzanım olarak görünmektedir. Şeyler alt alta, yan yana çeşitli kombinasyonlar olarak birbirine dayanmaktadır. Her şey belli bir hiyerarşiyle birlikte kendisine doğada bir yer bulmaktadır. İnsan bilincinde mekan kendisini bir süreklilik olarak dayatır. Ama bu süreklilik yetmez. Sürekliliğin bir şekilde kesintiye uğrayıp kriz oluşturması gerekir ki bu kriz giderilmeye çalışılsın. İşte insandaki bilgi ihtiyacı tüm bu krizlerin giderilme uğraşı olabilir. Cemil Meriç: "Şuur uçurumlar karşısında uyanır." der (1998: 139). Bu basit bir benzetme olarak da görülse ilk anlamı bizim için önemli. Doğadaki mekanı kesintiye uğratan her uçurum insanı ürküten bir çekicilik kazanır. Bizleri, kendisine baktığımızda sürekli düşündürten tek doğa görüntüsü geceleri gök yüzünde parlayan yıldızlardır. Bu görüntü mekanın bölünmesiyle insanda bir krize yol açar. Buna ek olarak felsefede hareketin sorunsal olması yine mekanın sürekliliğinde oluşmuş bir gediktir. Eğer hareket varsa aslında bu mekanın her yeri kaplamadığını, etrafımızda boşluğun bulunduğu anlamına gelir. Mitolojide can bulan ilk Tanrılar mekansaldır. Hatta onların mekanın bir ögesi mi oldukları yoksa bir Tanrı mı oldukları şüphelidir. Tanrı'ya gelince, onun gücünü her yerde olmasından aldığını görebiliriz. Her yerdedir ve her şeyi görür.

İnsanla bilginin ilişkisini anlamak için ciddi bir dönüşüm olarak görülen Aydınlanma çağını da tahlil etmek gerekir. Daha önce çıplak duyularıyla evrene yönelen insan, doğada kendisine ilişen şeylerin tanımlarını yapmış, yani sınırlarını belirleyip dinlenmeye çekilmişti. Bir şeyler bilmek istese de bilmesi çok zordur çünkü doğayı tüketmişti. Görünen görünüyordu. Galileo döneminde yeni teknikler insan bedenine eklenircesine duyuları güçlendiriyor ve insan evrende başka bir varlık görüyor. Burada varolan tüm sınırlar birdenbire bir birine giriyor. Yeni şeyler kendisini gösteriyor. İnsanın bu sınırları yeniden belirgin hale getirmesi gerekir. Şimdiye kadar isim vermediği bazı şeylere acil olarak bir isim bulması lazım. Tüm bunlar olurken genel görüş kabiliyetine göre insanda doğaya bakış üzerinden bir bilinç oluşuyor ve hayata karşı bir duruş sergiliyor. Modern insanın gördüğü şeylerle ilgili bir irdelemede onun kaynağına ulaşabileceğimizi sanıyorum. Bu süreci Ortaçağdaki canlılıkla.

ticaretin başlamasıyla, böylece topraktan kopmasıyla başlatıp, sanayi devriyle sürdürebiliriz. En son, bilgi toplumu modern insanı tamamlamıştır. Foucault *Yaşanan Anın Tarihi*'ni yazmak istemişti. Bu bana öyle geliyor ki, aradığımız şeylerle ilgilidir. Yani binyüzlü yıllarda insan dünyaya nasıl bakıyordu? Sanayi devrinde nasıl bakıyordu ve bugün. Marx, insan için "tarihi olan bir varlık" diyordu. Ama bu durumun Marx'tan sonra böyle olduğunu söyleyemiyoruz. Marx'tan sonra insanın tarihi, toplumlarımızın örgütlenmesine bağlı olarak kesintiye uğruyor. İnsanın tarihinin olmasını iki yönlü düşünebiliriz: İlk toplumların tarihi vardır. Bu ortak bir tarih olarak kamusal eserlerde varlığını devam ettirir ve bilginin dayatıcı etkisini ortaya koyup, insanın kendisini yeniden üretme sürecinde bir iktidar gibi davranır. Toplumun tarihi, şehir surlarındadır, mezarlarda, çeşitli sanat eserlerinde ve diğer kültürel nesnelere. Kültürel nesnelere, insanların evrensel ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturduğu nesnelere anlamak gerekir. Bugün toplumu yeniden yaratmak o toplumun tarihini silmeye bakar. Mezarlarını yok edebiliyorsanız, tarihsel yapılarını yıkıp diğerlerini müzelere kapatabiliyorsanız, dilinin sürekli değişmesini sağlayabiliyorsanız, o toplumu istediğiniz duygusal çalkantılarla her yöne yönlendirebilirsiniz. Örneğin yeni düşmanlar bulup onlara saldırtabilirsiniz."

Bir de bir bir bireylerin bir tarihi vardır. Bunu açıklarken de, bilgi toplumu olmayan toplumlarda insan bilincinin nasıl işlediğini de anlamaya çalışalım. Marx'ta insanın ön plana çıkan diğer bir özelliği onun bilinçli olarak emek sarfetmesi, bir şeyler üretmesidir. İnsanın bir şeyler üretmesinin anlamı şeyleri dönüştürmesi ve belli zamanını bu değişimde nesneleştirmesidir. Çalışırken ürettiğimiz nesnelere bizim otobiyografimizi kaydederler. Bunun dışında o dönemlerde tüketimin niteliği de insanların zihinleriyle ilgili bir açılım sağlıyor. Çocukların büyüklerden ayrıca değişik bir giyinişi yok. Yani çocuk da ailenin kendisini üretmesine katılıyor ve ailenin çocuğu işlenmesi gereken bir hammadde olarak görmediğini söyleyebiliriz. Erkek çocuk babasının, abisinin eskilerini giyiyor, ebeveynlerin ihtiyaçlarını yaşama gözleri yumdukları evde çocuklar da büyüyor, onlar da burada yaşamlarını noktıyorlar. Hep aynı nesnelere, aynı divan, aynı kilimler, ahırdaki inekler, atlar bile aynı. İnsanlar hayatlarını şeylerle birlikte geçiriyor şeylere yoğun olarak değer yüklüyorlar. Elbiselerde ayakkabılarda, evin damında her yıl yeni yamalar görülüyor. Tarihler belirlenirken inşa edilen yeni odadan önce ve yeni odadan sonra diye belirleniyor. İnsanlar düşünürken de beraber yaşadığı insanların ve nesnelere dışında tek başına çıplak bir bilinç olarak hayata yönelmiyor. Çünkü devamlı olarak geçmişleriyle yoğun bir ilişki içerisindedir. İnsanların daha önce ne oldukları ne olacaklarına karar veriyor. Örneğin doğu toplumlarında geçmişe dair akıllarında kalan önemli olaylar sorulduğunda bu olayların yaşam bütünlüklerine yönelik tehditler olduğunu görüyoruz. Yani tek bir bireyi tehdit eden bir tehlike söz konusu da değil. Bu çizilen tabloda bir tarihi olan birey söz konusudur.

Günümüze gelirken her şey allak bullak oluyor. Bir sarsıntı var ortada. Bu sarsıntı giderilmeye çalışılıyor. Dengenin nasıl geleceği önemli değil. Sosyalizm ve kapitalizm, faşizm veya demokrasi mühim değil, istenen durum bir denge durumu. Ama bu kadar insana yeni bir tarih belirlemek, ortaklaşalar kurmak gerekiyor, neredeyse imkansız. Çünkü her yönüyle farklı insanlar şehir merkezlerine doğru akmışlar. Değişimin kaynağında yer değiştirme var. Kapitalizmin, faşizmin, sosyalizmin kaynağında

yerinden edilmiş insan var. Yerinden edilmişlik durumu modern insanın ilk şartıdır. Tüm toplumların Ortaçağ'ın tüccar sınıfının oluşmasıyla yerinden edilmiş kalabalıklara dönüştüğüne ve bilgi toplumunda da yerinden edilmenin kronikleştigiğine tanıklık ediyoruz. İnsanlar yaşadıkları her şeyi terk ediyor, içinde büyüdükleri geniş aileleri terk ediyor, taşıyamayacakları her şeyi terk ediyorlar. Toplumda paranın ön plana çıkması da bir ön koşuldur bu durum için. Para, önüne geçilemez bir yabancılaşmayı getiriyor. Eskiden insanlar ürettikleriyle yaşıyorlardı ama para insana asla bir şeyler üretmek için harcadıkları zamanı direk yansıtmaz. Para insanın nesneyle zamansal bir ilişki kurmasını engeller. Bir masayı yapıp kullanmanızla, masa yapılan bir atölyede çalışıp kazandığınız parayla bir masa satın almanız arasında azımsanmayacak farklar vardır. Modern çağın insanının yerinden edilmişlikten sonraki ikinci önemli özelliği, ürettiği nesnelere olan ilişkisindeki değişimdir. Zaten insanın yaşamında saçma sapan bir şekile tam anlamıyla kendini tüketme şeklinde girmiş olan çalışma çılgınlığı, çalışmanın değerliliğinin kaynağı, nesnelere kopmuş olan ilişkisinde yatar. İnsan bu iki durumun bir araya gelmesiyle kendisine yeni bakışı geliştiriyor; devamlı olarak yer değiştirmesine rağmen bir şeylerin aynen kaldığını görüyor. Bunlar da insanın düşünceleriyle bedeninden ibaret. Bedeni de duygusal uzanımlarıyla birlikte düşünebiliriz. Ben, kendime sahip çıkma adına ilkin duygularıma ve düşüncelerime sahip çıkmaya başlıyorum, bedenime sahip çıkıyorum. Ben bedenim ve düşüncelerimim. Daha önce nesnelere bireylerle olan ilişkilerinden koparıldıklarımı vurgulamıştım. Toplumdaki tüm nesnelere artık kişiliksizleştirildiklerinden, arındırılmışlardır. Böyle olunca her şey herkes için bir tüketim nesnesine dönüştürülmüştür. Tüketimin diğer etkilerinin anlaşılması, 'nasıl oluyor da böylesine tüketebiliyoruz'u anlamamız için duygularla düşüncenin ne olduğunun ve bunların arasındaki ilişkinin yeterince anlaşılması gerekiyor. Bunu çözmek de Platon'dan itibaren insanın ikili olarak ortaya konan yapısından başlayarak bugüne değin tüm söylenenlerle hesaplaşmak gerekir. Ama kısaca bu ikisini, gerçeğin görünen iki yüzü olarak yorumluyorum. Bunun için şeylere karşı olan tutumlarımızda düşünce ve duygu ayaklarının ne denli birlikte atıldığına dikkat etmek gerekir. Eğer bir şeyi duygusal olarak olumluysak düşüncelerimiz de öyle geliyor, duygularımızda sonradan meydana gelen değişimler yoğun düşünsel baskılarla geliyor. Duygular daha kalıplaşmış düşünceler gibi işliyor. Mantığımızı uygun gelen bir şeyle duygularımız çelişebilir; örneğin bugün aile kurumunun çeşitli olumsuzlukları bünyesinde barındırıldığına düşüncelerimizle kanaat getirirsek, buna bedenimiz duygusal olarak bir tepki gösterir. Bir süre bu düşünceyi taşıyor olmaktan rahatsızlık duyarız ama zamanla duygularımız da bu düşüncelere bağlı olarak değişirler. Çoğu alanda hareketlerimizin oluşmasına da duygusal yönlendirmeler neden olur. Bugün tüketimin manipülasyonu da bu yolla gerçekleşmekte. Bizde daha kalıp duygulanımlar var, bunlardan birisi de modern toplum özelliği eğitim kurumlarıyla içimize işlenir, bizler tarafından daha ilkokulda içselleştirilir. Bu, insanın kendisini aşağılık bir varlık olarak görmesi, yetkin olmayan bir varlık olarak görmesidir. Çünkü okulda insan bitmiş bir proje olarak ele alınır ve bir şeye dönüştürülmek ister. Öğretmen Ortaçağ'ın tanrısına dönüşür, eğitim sürecinin ne kadar sevgiyle devam ettiği önemli değildir, öyle bakarsanız Hıristiyanlığın Tanrı'sı, sevgisi en bol olandır. Yetkin olmama hissi eğitim kurumunun varlığında kaçınılmaz bir şeydir. Eğitim sisteminin niteliği önemli değildir. Önemli olan, dünyanın net olan sınırlarının, sınırları net olmayan çocukla bir araya getirilmesidir. İşte bu iki özellik,

insanın kendisinin duygularından ve düşüncelerinden oluştuğu hissi ve yetkin olmama durumu bir araya gelince kişi her türlü tüketime koşullandırılabilir. Yetkin olmadığı için artık dışardan gelenlere yorum yapmadan bir onay içinde olacaktır birey. Duygularıyla kendisine yön bulduğundan içerisine düştüğü duygusal çalkantıyı giderecek tüketime yönelecektir.

Bu tablo bize modern insanın eylemlerinin dinamiklerini göstermek içindi. Her zaman insan kendisini bir şeyler olarak algıyordu. Buna da temel olan bilgi üretme tekniklerindeki ayrıntıydı. Varlıkla ilgili, her şeyle ilgili bilgilenimleri, onların kendilerini de bir şey olarak kabul etmelerini sağlıyor ve hareketlerinin dinamikleri bunlardan oluşuyordu. Tabii aslında bunların farkında olmamız da gerekmiyor. Bugün içimizde çok az insan derinlere işlemiş olan yetkin olmama hissini fark edebilmekteler. Şimdi sloganlaştırılan bir şeye dikkat edin: "kendinize güvenin". Bu slogan adeta kendisine güvenemeyen insanın eylemsizlik prensibi gereğince bir tepki olarak ortaya çıkıyor. Yani bu değişimlerin niçin olduğunu çözümlenmek güç. Bu sunumda beş bir şeyleri çözemediğimi düşünsem de tam anlamıyla yaptığım şeyin neye hizmet ettiğini kesin bilemem. Modern öncesi insandan ve modern insandan değer ifade eden bir tarzda konuşmak da bir şey ifade etmeyecektir. İstedikimiz kadar açıklamalar getirsek de hiçbir zaman istedikimiz insanı inşa edemeyiz. Çünkü gördüklerimiz bizim bilincimizi koşulluyor. Eğer yeni toplum yeni bir görüntü sergileyecekse, kimse olamayan bir toplumun görüntüsünü daha önceden göremeyeceğinden, o toplumda koşullanmış insanın nasıl bir insan olduğunu bilemez. İnsana misyonlar biçmek, Ortaçağ'da ruhunu temizleyip kurtuluşa ermesi gereken insanı talep etmek, bugün aydınlanmış insanı talep etmek, olsa olsa öncelikle kişisel çıkarlara hizmet eder. Belki değersiz bir dünyada yaşamak mümkün olmaz denebilir ama yaşamayı bir zorunluluk olarak da dayatamayız.

Kaynakça

MERİÇ, Cemil (1998) *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul.